

**Звіт КВУ за результатами
довгострокового спостереження
за підготовкою до чергових виборів
Президента України
(березень 2019 р.)**

Комітет виборців України – неурядова громадська організація, яка займається моніторингом виборчих процесів в Україні. Її було засновано 20 лютого 1994 року як незалежну позапартійну організацію з всеукраїнським статусом. Ключовою ідеєю ініціаторів заснування ВГО КВУ було сприяння поглибленню демократичних перетворень у державі, у тому числі шляхом здійснення незалежного громадського моніторингу виборчих процесів та процесів референдуму, як на загальнодержавному, так і на місцевому рівні, а також громадського лобювання відповідних законодавчих змін. За період своєї діяльності ВГО КВУ на основі напрацьованої організацією методології (яка враховувала всі ключові стандарти спостереження за виборами) здійснив моніторинг всіх без винятку загальнонаціональних виборчих кампаній, а також більшості кампаній з місцевих виборів.

Веб-сайт КВУ: <http://www.cvu.org.ua/>

Фейсбук КВУ: <https://www.facebook.com/cvu.ngo/>

Твітер КВУ: https://twitter.com/cvu_ngo

1. Діяльність ЦВК

За оцінкою КВУ Центральна виборча комісія переважно виконує свої повноваження у відповідності до чинного законодавства та належним чином здійснює підготовку до проведення дня голосування 31 березня 2019 року.

У березні ЦВК приймала рішення щодо скасування реєстрації кандидатів на пост Президента України. Початково було зареєстровано 44 кандидати, однак згодом реєстрацію 5 кандидатів було скасовано: Д. Гнап, Є. Мураєв, С. Кривонос, Д. Добродомов, А. Садовий. Вони звернулися із заявою про відмову балотуватися.

Постановою від 8 березня № 512 ЦВК затвердила форму, колір і текст виборчого бюлетеня з чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року для голосування в день виборів та форму виборчого бюлетеня для повторного голосування.

Також ЦВК забезпечувала виготовлення в централізованому порядку виборчих бюлетенів для голосування в день виборів Президента України державними поліграфічними підприємствами. ЦВК було замовлено 60,3 млн. виборчих бюлетенів. Бюлетені замовлено відразу і для першого, і для другого туру виборів. У ЦВК пояснили такі дії швидкоплинністю виборчого процесу. У попередньому звіті КВУ наголошував, що виборче законодавство на виборах Президента 31 березня 2019 року не є пристосованим до законодавства про публічні закупівлі, що впливатиме на характер здійснення закупівель під час виборів.

ЦВК утворила контрольну комісію за виготовленням виборчих бюлетенів з чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року на державному підприємстві "Поліграфічний комбінат "Україна" по виготовленню цінних паперів" у складі 14 осіб.

Постановою від 6 березня № 494 ЦВК звернулася до Служби безпеки України для проведення перевірки інформації про можливість застосування офіційними спостерігачами від громадських організацій сили в разі виявлення, на їх думку, порушень закону під час виборів Президента України та в разі виявлення підстав – вжиття визначених законодавством України заходів реагування та до Національної поліції України з метою вжиття вичерпних заходів щодо забезпечення законності та правопорядку під час чергових виборів Президента України 31 березня 2019 року в частині порушеного питання.

Постановою від 12 березня № 531 ЦВК постановила утворити дільничні виборчі комісії з виборів Президента України закордонних виборчих дільниць.

Також, розглянувши відповідні подання Міністерства оборони України, ЦВК утворила у винятковому випадку 80 спеціальних виборчих дільниць на території

військових частин (формувань) у межах Донецької, Луганської та Львівської областей.

Постановою від 15 березня № 569 ЦВК затвердила перелік рішень окружних виборчих комісій з виборів Президента України щодо виконання повноважень членів цих комісій на платній основі.

25 березня ЦВК передала дільничним виборчим комісіям закордонних виборчих дільниць виборчі бюлетені з виборів Президента України для голосування у закордонному виборчому окрузі, отримані від Державного підприємства "Поліграфічний комбінат "Україна". Всього на 101 закордонну виборчу дільницю було передано 420 тис. 342 бюлетені.

Постановою від 25 березня № 681 ЦВК затвердила аналіз проміжних фінансових звітів про надходження та використання коштів виборчих фондів кандидатів на пост Президента України на чергових виборах Президента України.

2. Діяльність окружних і дільничних виборчих комісій

12 березня завершився процес формування дільничних виборчих комісій. Формуванням ДВК згідно Закону займалися окружні виборчі комісії. Всього в Україні було сформовано 29 788 ДВК.

КВУ оцінює процес формування ДВК як такий, що відбувався згідно Закону та у визначений строк.

За оцінкою КВУ в середньому дільничні виборчі комісії були сформовані в складі 15-17 осіб. Однак мали місце регіональні особливості. Так, в Чернівецькій області середній склад ДВК – 10-13 осіб, Харківській – 12-15 осіб, Одеській – 15-20 осіб, Львівській – 18-20 осіб.

Найбільше членів комісій отримали П. Порошенко, Ю. Тимошенко, О. Ляшко. Вони отримали представників у понад 95% комісій. Також значне представництво в Ю. Литвиненко, М. Габера, А. Гриценка, В. Зеленського. У деяких регіонах окремі кандидати мають більше членів комісій, ніж в інших. Так, О. Вілкул забезпечив представництво в усіх ДВК Запорізької області, С. Каплін – у Полтавській, в Одеській області найбільше кандидатур подали Ю. Тимошенко, П. Порошенко, Ю. Бойко і Ю. Литвиненко, у Рівненській області найбільше членів комісій (понад 1000 членів комісій із загальною кількістю 1006 ДВК) у П. Порошенка, Ю. Тимошенко, Ю. Бойка, Ю. Литвиненко, А. Гриценка, найменше (менше 100 членів) – у О. Данилюка, Р. Безсмертного, В. Кривенка, В. Скоцика, С. Тарури, всього по області подання зробили 23 із 39 кандидатів.

Визначення керівного складу ДВК переважно відбувалося згідно Закону. Згідно із ч. 11 ст. 24 Закону кожний суб'єкт подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій має право на пропорційну частку кожної категорії керівних посад у дільничних виборчих комісіях. Частка керівних посад для кожного суб'єкта подання кандидатур до складу дільничних виборчих комісій в межах територіального виборчого округу визначається відповідно до кількості кандидатур, включених від цього суб'єкта до складу дільничних виборчих комісій, у відношенні до загальної кількості осіб, включених до складу дільничних виборчих комісій.

Проблеми із визначенням керівного складу ДВК мали місце в ОВК №163 Тернопільської області. ЦВК встановила, що окружна виборча комісія, приймаючи постанову від 10 березня 2019 року № 8 "Про утворення дільничних виборчих комісій в межах ТВО 163", порушила принципи законності та заборони незаконного втручання будь-кого у виборчий процес, рівності всіх кандидатів на пост Президента України. ЦВК було зазначено, що окружна виборча комісія порушила вимоги частини одинадцятої статті 24 Закону щодо права на пропорційну частку кожної категорії посад у дільничних виборчих комісіях для кожного суб'єкта внесення відповідного подання, надавши переваги під час призначення голів, їх заступників та секретарів дільничних виборчих комісій для окремих кандидатів на пост Президента України, тим самим обмеживши права інших кандидатів на пост Президента України. В результаті ЦВК достроково припинила повноваження усього складу окружної виборчої комісії територіального виборчого округу № 163 у зв'язку із порушенням нею Закону України "Про вибори Президента України". У Харківській області проблеми із визначенням керівного складу ДВК серед кандидатів у Президенти мали місце в ОВК ТВО №179 (м. Красноград). ЦВК вказала на незаконність рішення ОВК щодо утворення та затвердження складу дільничних виборчих комісій. Окружна виборча комісія визнала помилку, скасувала своє попереднє рішення і повторно розглянула питання про утворення дільничних виборчих комісій.

Традиційною проблемою стало подання до складу комісій одних й тих же осіб від різних кандидатів у Президенти.

ДВК переважно вчасно провели свої перші засідання, а саме не пізніше як на другий день після дня прийняття рішення про утворення дільничної виборчої комісії. Серед проблем: значна кількість замін та ротації в керівному складі через відмови осіб виконувати функції голів, заступників та секретарів, включення до подань осіб без їх відома, значна кількість осіб без досвіду роботи в комісіях. У Львівській області в ТВО №124 особа звернулася до правоохоронних органів через використання без її відома її персональних даних одним з кандидатів у Президенти для подання до складу комісії. В Одеській області ОВК №137 та 138 утворили ДВК з порушенням строків – 13 березня.

Спостерігачі КВУ відзначають труднощі в матеріально-технічному забезпеченні ДВК. Зокрема, дільничні комісії, що розміщені в невеликих приміщеннях, вказують на проблему в розміщенні плакатів кандидатів через брак місця. Серед інших проблем: незадовільний стан кабінок для голосування та скриньок, брак водіїв через небажання працювати за низьку платню, надмірна бюрократизація процесу (від водіїв, які працюватимуть лише два дні, вимагається медична довідка про стан здоров'я) тощо.

На думку КВУ однією з реальних проблем є значна кількість членів комісій від кандидатів, які не ведуть активної агітаційної діяльності. Ця проблема стосується як дільничних, так і окружних виборчих комісій. До прикладу, кандидат на посаду Президента М. Габер офіційно не зазначив жодних витрат на ведення агітаційної кампанії, що відображено у проміжному звіті кандидата про використання коштів виборчого фонду. Попри фактично нульову активність кандидат М. Габер має представництво в понад 90% дільничних виборчих комісій. Також суттєво представлена в ДВК Ю. Литвиненко, яка має представництво в понад 90% комісій.

В цілому окружні виборчі комісії переважно виконують свої повноваження відповідно до закону. Серед проблем у їх роботі: значна кількість осіб без досвіду роботи та досить часті заміни членів комісій. У Луганській області в ОВК ТВО №105 мають місце організаційні проблеми. Ця ОВК раніше не існувала, тому є складнощі з забезпеченням її технікою. Станом на 9 березня в ОВК досі не було жодного комп'ютера. Лише три особи зі складу комісії раніше працювали в складі ДВК. За час роботи ОВК її початковий склад змінився на дві третини. У Хмельницькій області спостерігався конфлікт між головою і заступником ОВК №109 (місто Шепетівка). Проблеми зафіксовано в роботі ОВК ТВО №121 в Львівській області, де має місце конфлікт між головою та членами ОВК. В ОВК №124 мав місце конфлікт між головою ОВК та місцевими активістами, які під час другого засідання комісії намагалися зірвати засідання. На місце була викликана поліція.

3. Передвиборна агітація

КВУ відзначає як проблему активне поширення в березні матеріалів, що мають ознаки чорного PR. Найбільше таких матеріалів поширювалося проти П. Порошенка, В. Зеленського, Ю. Тимошенко та А. Гриценка. У Миколаївській області (ТВО №132) в місцевих газетах «Прибузький вісник» та «Вісник Первомайська» було опубліковано публікацію «Зеленський- не нове обличчя! Це маска Коломойського!». У Харкові 21 березня на площі Свободи неповнолітні роздавали газети із чорним піаром проти В. Зеленського. За інформацією місцевих ЗМІ ці газети поширювалися від імені кандидата в Президенти С. Капліна. У газетах в негативному світлі зображувалася діяльність В.

Зеленського. У Луцьку під час візиту П. Порошенка було розміщено банер із текстом: «Ти став президентом на крові хлопців 51 ОМБР». У Луганській області чорний PR проти П. Порошенка поширювався в спецвипуску газети «Вечірні вісті». В Херсоні зафіксовано наліпки із написом: «Гладковський + Порошенко = Свиначуків за ґрати», а також мало місце поширення листівок без вихідних даних про розслідування корупції в Укроборонпромі. Значна кількість матеріалів чорного PR розміщена в соціальній мережі facebook.

Проблемою є поширення замовних матеріалів у ЗМІ на користь певних кандидатів, так званої «джинси». Довготермінові спостерігачі КВУ відзначають, що в усіх без винятку областях України низка місцевих друкованих та Інтернет ЗМІ поширюють матеріали, які мають ознаки замовних. До прикладу, в Хмельницькій області поширювалася джинса про візит О. Ляшка до міста Кам'янець-Подільський (джинсу поширили веб-сайти «Є», «Всім» та газета «Ключ»).

Спостерігачі КВУ вказують на те, що частина кандидатів проводять агітацію в заборонених місцях та поширюють матеріали без вихідних даних. Зокрема, в місті Северодонецьк агітація розміщена на електронній дошці на будівлі Луганської обласної держадміністрації. Упродовж останнього місяця на електронній дошці поширювалася агітація на користь Ю. Бойка, Ю. Тимошенко та П. Порошенка. У місті Сватове рекламний банер П. Порошенка був розташований на комунальному закладі «Сватівська лучка». У Северодонецьку у маршрутних таксі було вивішено листівки на користь Ю. Тимошенко. У Чернівцях у приміщенні будівлі міської ради відбувалася незаконна агітація на користь Р. Кошулинського. Агітацію проводив О. Тягнибок, який проводив зустріч із виборцями, в ході якої позитивно розповідав про діяльність кандидата в Президенти Р. Кошулинського, а також під час заходу було розміщені агітаційні матеріали кандидата. Незаконна агітація у вигляді наклейок також була розміщена всередині вагонів у Харківському метрополітені. У Рівненській області зафіксовано агітацію без вихідних даних, що поширювалася на користь Р. Кошулинського. У Миколаївській області (ТВО №132) було розміщено білборди без вихідних даних на користь Ю. Тимошенко П. Порошенка. Окружна виборча комісія склала відповідні акти й зобов'язала зняти білборди. Відповідно до ч. 21 ст. 64 Закону «Про вибори Президента» забороняється розміщення агітаційних матеріалів та політичної реклами на будинках і в приміщеннях органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій державної та комунальної форми власності.

Часто до агітації протиправно залучені голови обласних та районних державних адміністрацій. Як правило така агітація здійснюється у формі публічного вказування на позитиви діючої влади без прямих закликів голосувати за чи проти кандидата. До прикладу, така ситуація мала місце у місті Ківерці Волинської

області зі сторони голови Волинського ОДА, про що повідомили місцеві ЗМІ. Голова ОДА позитивно відзначав дії чинного Президента щодо просування інтересів України на дипломатичній арені, а також із надання Українській Православній Церкві Томосу про автокефалію. У Київській області до агітації за чинного Президента були залучені чиновники Яготинської РДА. У Закарпатській області голова ОДА проводив агітацію на користь П. Порошенка під виглядом нарад із представниками бюджетної сфери, зокрема, на закритій зустрічі в місті Берегове 19 березня під час проведення Ради регіонального розвитку. У Луганській області 6 березня міський голова Лисичанська на сесії міської ради позитивно висловлювався на підтримку Ю. Тимошенко. Відповідно до ч. 1 ст. 64 участь у передвиборній агітації забороняється органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам і судам, їх посадовим і службовим особам у робочий час.

Спостерігачі КВУ повідомили про виявлення фактів із підвезення працівників бюджетних установ на зустрічі з кандидатами в Президенти. Так, у Чернігові 22 березня під час візиту Ю. Тимошенко до міста забезпечувався проїзд працівників РДА з південних районів області, де місцеву владу очолюють представники «Батьківщини». У Ковелі Волинської області використовувалися автобуси РДА для підвезення осіб на зустріч із П. Порошенком. За інформацією місцевих ЗМІ на зустріч з кандидатом примусово залучали студентів. В Івано-Франківській області на з'їзд Ради регіонального розвитку за участі Президента звозили представників бюджетної сфери, крім того, керівники структурних підрозділів державних адміністрацій взяли відпустки і активно проводять зустрічі з прихильниками Президента. Згідно із ч. 15 ст. 64 кандидатам на пост Президента України, які займають посади, у тому числі за сумісництвом, в органах виконавчої влади, органах влади Автономної Республіки Крим та органах місцевого самоврядування, на державних, комунальних підприємствах, у закладах, установах, організаціях, військових частинах (формуваннях), забороняється залучати для передвиборної агітації або використовувати для будь-якої роботи, пов'язаної з проведенням передвиборної агітації, підлеглих їм осіб, службовий транспорт, зв'язок, устаткування, приміщення, інші об'єкти та ресурси за місцем роботи, а також використовувати службові чи виробничі наради, збори колективу для проведення передвиборної агітації.

Окремі справи щодо ймовірно незаконної агітації розглядалися в судовому порядку. Так, Шостий апеляційний адміністративний суд відмовив у задоволенні позову кандидата в президенти А. Гриценка до П. Порошенка щодо порушень під час передвиборчої агітації. Суд встановив відсутність підстави для задоволення позовних вимог щодо визнання передвиборною агітацією інформації у вигляді 74 фотографій про робочу поїздку Порошенка 2 березня в Одеську область, розміщену на офіційному сайті президента. Пізніше, 10

березня, Верховний суд України підтримав рішення Шостого апеляційного адміністративного суду в цій справі.

КВУ негативно оцінює випадки криміналізації виборчого процесу. Зокрема, щодо погроз членам виборчих комісій, агітаторам, зриву агітаційних заходів кандидатів тощо. У Черкасах представники організації «Національний корпус» зірвали мітинг П. Порошенка. У результаті події сталися сутички із поліцією, були постраждалі. Партія «Батьківщина» неодноразово публічно повідомляла про спроби тиску та провокацій щодо її представників. Так, представники Миколаївського обласного партосередку ВО «Батьківщина» оприлюднили заяву, в якій висловили обурення діями компанії, яка пропонує мешканцям Очакова за гроші «попрацювати» буцімто на кандидата Ю. Тимошенка. На Волині представники «Батьківщини» заявили, що виявили провокаторів, які збирали персональні дані виборців і пропонували їм тисячу гривень у разі голосування за Ю. Тимошенко.

Упродовж березня представниками Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України було оприлюднено інформацію щодо застосування різних механізмів підкупу виборців. На думку експертів КВУ значна частина оприлюднених фактів є багато в чому пов'язаною із нелегальною оплатою праці агітаторів та спостерігачів від кандидатів. КВУ вбачає необхідність у врегулюванні цього питання та створенні умов для легалізації тіньових коштів на виборах. КВУ відзначає, що традиційно у фінансових звітах кандидатів не відображено всю інформацію про їх реальні витрати. Зокрема, інформацію про суми коштів для оплати роботи агітаторів та спостерігачів. Де-факто кандидати оплачують роботу цих категорій осіб, однак ця інформація у фінансових звітах відсутня.

Спостерігачі КВУ повідомили про часті випадки псування агітаційних матеріалів кандидатів. Зокрема, за інформацією КВУ на Луганщині (Старобільськ) агітаційний намет Ю. Тимошенко було облито фарбою. У Миколаївській області у місті Первомайську невідомі здійснили напад на агітаційний намет С. Тарути. Вони перевернули намет та побили 51-річного агітатора. У Миколаєві було здійснено напад на агітаційні намети О. Вілкула: їх було порізано ножами, а жінка-агітатор отримала перелом ноги та була госпіталізована.

КВУ вказує на проблему можливої криміналізації виборчого процесу та спроб силового втручання в хід голосування на окремих дільницях з боку т. зв. представників парамілітарних організацій, зареєстрованих як офіційних спостерігачів на виборах. КВУ відзначає, що кількість офіційних організацій-спостерігачів на виборах Президента суттєво зросла у порівнянні із попередньою виборчою кампанією. Якщо на позачергових виборах Президента 2014 року лише 10 громадських організацій отримали від ЦВК дозвіл спостерігати за виборчим процесом, то на чергових виборах Президента 2019 року – в 13 разів

більше, 139 організацій. КВУ наголошує, що права офіційних спостерігачів від громадських організацій окреслені в ч. 9 ст. 69 Закону «Про вибори Президента України». Застосування дій силового характеру щодо недопущення фальсифікацій в день виборів виходить за рамки законних прав спостерігачів. КВУ розцінює можливість силового втручання з боку окремих організацій в хід виборчого процесу як одну із реальних загроз для проведення вільних та чесних виборів Президента України, що вимагає відповідної реакції з боку Центральної виборчої комісії та правоохоронних органів.

4. Фінансування виборчої кампанії

25 березня закінчився термін, коли кандидати мали подати проміжні фінансові звіти про використання коштів їх виборчих фондів. Звіти подаються до Центральної виборчої комісії та Національного агентства з питань запобігання корупції. Звіти охоплюють період з дня відкриття накопичувального рахунку виборчого фонду до дванадцятого дня до дня виборів.

Згідно аналізу КВУ 44 кандидати на пост Президента України офіційно витратили 1 млрд. 273 млн. грн.

Більшість коштів кандидати витратили на використання ЗМІ. На це було спрямовано 853 млн. грн. або 67% коштів.

У відсотковому відношенні найбільше коштів на рекламу в ЗМІ витратили Юрій Кармазін (100% всіх коштів витрачено на рекламу), Валентин Наливайченко (89%), Дмитро Добродомов (88%), Олександр Вілкул (87%), Юрій Бойко (85%) та Сергій Тарута (83%).

У абсолютному відношенні найбільше на рекламу витратили Петро Порошенко (251 млн. грн.), Юлія Тимошенко (118 млн.), Олександр Вілкул (97 млн.), Сергій Тарута (80 млн.), Володимир Зеленський (64 млн.), Олег Ляшко (59 млн.), Анатолій Гриценко (52 млн.). Юрій Бойко витратив на рекламу 39 млн., Олександр Шевченко – 34 млн., Руслан Кошулинський – 11 млн., Євгеній Мураєв – 11 млн., Андрій Садовий – 10 млн.

Шестеро кандидатів на пост Президента України поки що офіційно не здійснювали жодних витрат під час кампанії. Так, не витратили жодної гривні Олександр Ващенко, Микола Габер, Дмитро Гнап (зняв кандидатуру), Олександр Данилюк, Роман Насіров, Руслан Ригованов.

Щодо значних витрат на рекламу, то, на думку КВУ, це свідчить про низьку якість кампанії. У майбутньому варто обмежити максимальний відсоток коштів, які кандидати можуть витрачати зі своїх виборчих фондів на використання ЗМІ. Також варто значно обмежити використання платної політичної реклами під час

виборчих кампаній. Платна політична реклама не сприяє усвідомленому вибору громадян і може бути використана як маніпулятивна форма агітації.

Остаточні фінансові звіти про надходження та використання коштів виборчого фонду кандидатів мають бути подані до ЦВК і НАЗК не пізніше як на п'ятнадцятий день після дня виборів (у разі включення кандидата до виборчого бюлетеня для повторного голосування - не пізніше як на п'ятнадцятий день після дня повторного голосування).

Центральна виборча комісія та Національне агентство з питань запобігання корупції не пізніше як за п'ять днів до дня голосування (у разі проведення повторного голосування - за два дні до дня повторного голосування) оприлюднюють на своїх офіційних веб-сайтах аналіз фінансових звітів кандидатів. Аналіз полягає у встановленні відповідності звітних даних вимогам Закону, своєчасності подання звітів та відповідності звітних даних інформації, отриманій від банків, у яких відкрито рахунки виборчих фондів кандидатів. Однак проблемою залишається аналіз фінансових звітів кандидатів на предмет повноти інформації, відображеної у них. Це включає аналіз не лише витрат, зазначених у фінансових звітах, а й усіх інших видатків, що здійснюються кандидатами під час виборів, в тому числі, щодо оплати праці агітаторів, спостерігачів та інших категорій осіб.